СИНЕЗА: Часопис за хуманистичке и друштвене науке, 7(1)2026: 99-110
https://doi.org/10.63356/sin.2026.007
UDK 272-789„1875“:929Шкарић Г.

CC BY NC ND

Прегледни научни чланак

Маргиналије фра Грге Шкарића о Босни и Херцеговини, српској и аустроугарској политици 1875. године

Братислав Теиновић

Музеј Републике Српске, Бања Лука, Босна и Херцеговина
b.teinovic@hotmail.com

Сврха рада је да се анализом текста (новембар 1875) агента српске владе (1869–1876) фра Грге Шкарића, научној јавности предоче погледи последњег фрањевца српске националне оријентације о будућности најзападније турске провинције у Европи непосредно пред његову смрт (1876). У првом делу рада описани су Шкарићеви одранијe познати ставови о резистенцији католичког свештенства према идеји српског етатистичког јединства, а којој је он служио од ране младости. У другом делу, због наводне разочараности у српску власт, измењена је Шкарићева политичка парадигма у корист тобоже аустрофилства коме никад пре није припадао.

Кључне ријечи: Фра Грго Шкарић, писмо, устанак, католици, Босна и Херцеговина, Кнежевина Србија, Аустро–Угарска

Увод

Окосница рада је критичка анализа ауторског текста последњег Србина фрањевца у Босни и Херцеговини, фра Грге Шкарића. Рукопис који је настао пре 150 година и објављен у немачком преводу пре више од једног века, интригантан је превасходно због аустрофилске, а заправо кроатоцентричне интерпретације његових необјављених делова. Имајући у виду чињеницу да је фра Шкарић био острашћени апологета српског либералног национализма, интегрализма и етатизма, рукопис је подвргнут херменеутичкој анализи са једним циљем, а он је детекција историјске истине.

Фра Гргур–Грго Шкарић[1] остао је упамћен у политичкој историји Босне и Херцеговине друге половине XIX века као један од последњих фрањеваца, бораца за српску националну идеју. Као просвећени католик који је од ране младости чињенично упознат са српским етно–језичким пореклом својих

[1] Фра Гргур–Грго Шкарић (Жупањац [Дувно, Томиславград], 1831–Загреб, 1876).

сународника у западној Херцеговини,[2] изграђујући своје политичко мишљење под утицајем националног либерализма у Кнежевини Србији, фра Шкарић је бескомпромисно веровао у јединство српског народа три вере у Босни и Херцеговини. Васпитавао је католичке клерике, као професор на Богословији у Широком Бријегу (1866–1869), у српском национално–етатистичком духу, заклињући их „за јавно добро српске нације" све док га у том послу нису спречиле његове бројније колеге, присталице аустро–хрватске политичке идеологије. Након жестоких притисака којима је свакодневно био изложен пребегао је на јесен 1869. у Београд и наредних шест година, до лета 1875. и почетка српског устанка у Босни и Херцеговини, радио за српско Намесништво као национално–политички агитатор. Аутор је три национално–либерална концепта („Меморандум" српском Намесништву, новембар 1869, „План и савет" за националну еманципацију католика и муслимана у Босни и Херцеговини, 22. децембар 1869. и „Предлог" споразума о сарадњи католика западне Херцеговине са српским Намесништвом, 7. јуни 1870). Парадигма сва три политичка концепта подразумевала је неопходност уједињења народа истог етно–језичког порекла подељеног на три вере у Босни и Херцеговини у јединствену српску нацију (Teinović, 2024). Четврти ауторски рукопис у коме је Шкарићева национално–либерална и етатистичка доктрина једнако предочива, написан је током устанка у Босни и Херцеговини, новембра 1875. године.

Писмо пријатељима, фра Илији Лекићу и фра Антуну Владићу из Мостара (новембар 1875)

Фра Шкарића, који се непосредно пред почетак устанка у Херцеговини лета 1875. одселио у Загреб, успео је у Београд вратити агент српске владе, босански Србин Гавро Вучковић–Крајишник.[3] Главна Шкарићева активност по повратку у српску престоницу била је консолидовање, односно придобијање католика у западној Херцеговини за српску националну идеју у покренутом устанку. Непосредно након слања из Београда на јесен 1875. протестног и саветодавног писма пријатељима у Мостар секретару херцеговачког бискупа фра Илији Лекићу[4] и генералном дефинитору фрањевачког реда фра

[2] Западна Херцеговина у којој данас живи преко 90 % Хрвата, у раном средњем веку називала се Паганија или Неретљанска област. Према речима српског медиевисте Тибора Живковића: „Географски положај Неретљана, односно Паганије, често је у науци наметао решење да су у питању Хрвати, што је посебно коришћено да им се негира припадност српском племену – коју изричито наводи Константин Порфирогенит" у делу „De administrando imperio" (Цариград, 950) (Živković, 2012, p. 12).

[3] Гавро Вучковић–Крајишник (Доњи Дабар код Санског Моста, 1826–Београд, 1876), трговац, писац и представник Срба из Босне и Херцеговине 1850/60–их година на Скупштини цариградске патријаршије.

[4] Фра Илија Леко Лекић (Лединац код Груда, 1837–Широки Бријег, 1914), фрањевац, капелан, гвардијан, секретар мостарског бискупа.

Антуну Владићу[5], активно се укључио у устанак. Предводећи једну омању чету у околини Љубушког, намера му је била да се стави под команду српског устаничког покрета војводе Миће Љубибратића[6] али се након неуспеха, после неколико месеци ратовања, вратио у Загреб у коме је 19. децембра 1876. преминуо под сумњивим околностима (Teinović, 2024, pp. 95–96).

Писмо[7] пријатељима фра Лекићу и фра Владићу из Мостара новембра 1875. са тенденциозним коментарима непотписаног хрватског историчара Иве Пилара,[8] објављено је 1912. у сарајевском часопису "Südslavische Revue" (*Југославенска смотра*), у раду под називом "Aus den Zeiten vor der Okkupation. (Historische Rückblicke.)".[9] Пилар у сажетом уводу износи основне податке о Шкарићевом животу и његовим, али и властитим погледима на политику тог времена. У уводнику Пилар подсећа на активну улогу босанских фрањеваца у прошлости, чијем реду је припадао и фра Гргур–Грго Шкарић,[10] а који су активно учествовали у устанцима пре аустроугарске окупације Босне и Херцеговине. Један од њих, обавештава Пилар, фра Боно Шарић[11] из Херцеговине, умро је пре неколико година (1910–Б. Т.). Дешавало се да фрањевачки богослови напусте школу и завичај и посвете се другим професијама изван домовине. Једна од најупечатљивијих личности међу њима био је фра Грго Шкарић,[12] рођен 1830. године,[13] који је због решености да учествује у устанку против османске власти био приморан да побегне у Београд,[14] где је препу-

[5] Фра Антун Анто Владић (Устирама, 1819–Рама, 1889), фрањевац, секретар бискупа, гвардијана и провинцијала, генерални дефинитор фрањевачког реда у Риму.

[6] Михајло Мићо Љубибратић (Љубово код Требиња, 1839–Београд, 1889), вођа српских устаника у источној Херцеговини (1875–1876).

[7] Неки аутори овај Шкарићев рукопис сматрају за „дјеломични текст писма" [*sic!*] (Nikić, 1977, p. 339).

[8] Иво Пилар познат је у српској историографији као творац ригидне и ненаучне теорије о непостојању православних Срба у Босни и Херцеговини пре османских освајања (Ekmečić, 1999, p. 24). Сличне тенденције приметне су и код других хрватских аутора, Пиларових савременика и истомишљеника. Тако Иван Лорковић, војну провалу Османлија у Босну у XV–XVI веку доводи у директну везу са такозваним „стварањем српског оточја у хрватским земљама" [*sic!*] (Lorković, 1939, p. 67–72).

[9] Српски: *Од ūре окуūације. [Истūоријски осврūт]*).

[10] Фра Шкарић је фрањевачку основну школу завршио на Черигају код Широког Бријега, средњу фрањевачку школу у Широком Бријегу, а фрањевачку теологију и филозофију дипломирао у Широком Бријегу и у Венецији (Teinović, 2024, p. 79).

[11] Фра Бонавентура Боно Шарић–Дрежњак (Дрежница, 1848–Хумац, 1910), фрањевац, вођа устаничке чете католика у ливањском крају (1875–1878), која је признавала команду Главног устаничког штаба српског генерала Милете Деспотовића (Левач, 1822–Јагодина, 1890) у Црним Потоцима код Босанског Грахова.

[12] Штампарском грешком пише „Шарић" (*Šarić*) и исто се понавља у наставку текста.

[13] Рођен је 13. јула 1831. године (Teinović, 2024, p. 79).

[14] Након неуспелог покушаја да на лето 1868. поведе групу од 11 просрпски оријентисаних фрањеваца, својих ученика на Широкобријешкој богословији у устанак против турске власти, фра Шкарић се под притисцима аустрофилског свештенства преселио на јесен 1869. у Београд, где се ставио у службу српског Намесништва (Teinović, 2024, pp. 86–89).

штен да бедно пропадне, зарађујући оскудни хлеб као носач.[15]

Односе са пријатељима у старој домовини одржавао је у животу.[16] После неописивих патњи и неимаштине које је фра Грго претрпео у Београду[17] преселио се у Загреб,[18] поново ступио у ред[19] и преминуо у потиштености са непуних 46 година. Фра Грго Шкарић био је велики поборник идеје издвајања Босне и Херцеговине из Османског царства, у почетку чак и по цену њеног припајања Србији[20] и Црној Гори. Ово становиште било је дијаметрално супротно погледима његовог колеге и сународника, доста познатијег духовника дон Ивана Мусића,[21] нескривеног заговорника присаједињења Босне и Херцеговине Хабзбуршкој монархији.[22] Као што је познато, Мусић је преминуо пре неколико година (1888–Б. Т.) у Србији као поштар.[23] Требало би проучити, саветује Пилар, чудну судбину овог необичног човека (дон Ивана Мусића), драгоцену за анализу националног духа у овој земљи. Мусића је у потрази за женом у Србији фасцинирала једна лепа Српкиња,[24] коју је, наводно, отео. Пилар даље констатује да се фра Грго Шкарић у Србији разочарао,[25] што се види из једног његовог писма из Београда 1875. прија-

[15] Извесно је, да је улога „носача" под лажним именом „Јова Косановић" била једна од његових бројних конспиративних задатака (Teinović, 2024, p. 91).

[16] Шкарић никад није прекинуо односе са старим пријатељем из Мостара фра Лекићем са којим се у мају 1870. састао у Трсту, где су саставили „Предлог" споразума сарадње католика из западне Херцеговине са српским Намесништвом (Teinović, 2024, pp. 92–93).

[17] Падом у немилост српске власти због своје раскалашности, фра Шкарић је током 1872/73. потпуно осиромашио да је чак, како је сам тврдио, „умирао од глади" (Teinović, 2024, p. 95).

[18] Пише немачки назив, „Аграм" (*Agram*).

[19] Фрањевачки.

[20] Нема сумње да је фра Шкарић одувек био заговорник идеје да се Босна и Херцеговина након ослобођења од турске власти присаједини Кнежевини Србији што је, уосталом, био један од циљева неуспелог устанка лета 1868. чији је био организатор (Teinović, 2024, p. 87).

[21] Грешком пише „Мушић" (*Mušić*), уместо Мусић (Дон Шимун [Иван] Мусић, Клобук код Љубушког, 1848–Београд, 1888, католички свештеник, вођа католичких устаника у Доњој Херцеговини, 1875–1878) и исто у наставку текста.

[22] Вођа католичких устаника из јужне Херцеговине дон Мусић био је један од поменутих 11 клерика које је фра Шкарић лета 1868. заврбовао за устанак. Иако је аустроугарског цара на почетку устанка 1875. у Херцеговини сматрао „заштитником", ратовао је под црногорском заставом. Штавише, био је један од потписника петиције којом су се Србија и Црна Гора позивале у помоћ за ослобођење од турске власти. На Цетињу је 7. јуна 1876. проглашен „војводом Доње Херцеговине". Због сарадње са српским устаницима, парох из Попова Поља дон Лазар Лазаревић суспендовао га је пред „Пропагандом за проширење вере". Тек у децембру 1876. започела је Мусићева колаборација са бечком владом, од које је као награду због напуштања јединства са српским устаницима добијао од јануара идуће године месечну плату у износу од 1.000 круна. Након преласка аустроугарске војске 28. јула 1878. у Херцеговину, дон Мусић јој се са својом четом добровољно придружио у окупацији (Teinović, 2019, pp. 1065, 1191, 1274, 1283–1284, 1288, 1408–1409).

[23] Дон Мусић је живео у Србији од 1881. где је радио као преводилац при неком француском друштву за изградњу железница, затим као полицијски комесар на градилишту код тунела у Рипњу и чиновник у главној пошти (Puljić, 2004, p. 472).

[24] Жена са којом је дон Мусић у новембру 1879. пребегао у Црну Гору била је Српкиња из Стоца, Цвија Кудуз Вукасовић (Puljić, 2004, p. 468).

[25] Не постоје релевантни докази да се фра Шкарић у било ком смислу разочарао у Кнеже-

тељу фрањевцу из Мостара.[26] Писмо представља вредан документ за анализу тежњи већинског дела народа у тој недовољно проученој историјској епохи. Писмо дословно гласи:

„Ваше мило писмо од 26. августа ове године[27] тек је од прекјуче (11./XI 1875[28]) у мојим рукама и не постоје речи којим бих Вам се захвалио што сте ме обавестили о стварима код куће. Искрено жалим што је борба за слободу народа и отаџбине отпочела неспремно и без руководства. Али још више жалим што поново видим неке свештенике реда[29] на челу са бискупом на страни исповедника полумесеца,[30] што може само да збуни наш народ, одврати му пажњу од спровођења започетог посла и поново га баци под турски јарам. Докле ће трајати ова себична размишљања наших свештеника, наравно, не могу да знам. Али једно је сигурно, а то је да они својим понашањем навлаче највећу мржњу образованих људи. Модерна Европа осудиће не само њихову двосмисленост, већ и перфидну дипломатију коју воде и којом подржавају полумесец. Потомци нашег народа говориће о њима са презиром, јер се нису залагали за слободу свете земље у којој почивају кости њихових предака. Ово су тешке, али јасне оптужбе које овде износим. Пред очима ми лебди спас мог народа и отаџбине, као и прваци свештенства од којих се очекивало родољубље, али их је већина залутала у непријатељске редове[31] или су пак неодлучни, колебајући се између народа и полумесеца. Народ ће немилосрдно презирати такве људе. Један од њих је и бискуп (фра Анђео Краљевић,[32] бискуп у Мостару и ујак дон Ивана Му[с]ића), који има подршку бројних свештеника.[33]

вину Србију. Једина његова сумња у службену политику српске владе била је кад је у једном обраћању свом ментору Јовану Ристићу (Крагујевац, 1831–Београд, 1899) денунцирао неке неименоване странце, којима се нимало није свиђало то што је он радио у интересу српске државне политике (Teinović, 2024, p. 95).

[26] Реч је о старом познанику фра Илији Лекићу.

[27] На немачком језику: 26. August d[ieses]. J[ahr].

[28] Штампарском грешком, уместо 11./XI 1875, откуцано је 11./VI 1875.

[29] Фрањевци.

[30] Муслимани.

[31] То се посебно односило на католичко свештенство у Босни. Бројни католици из Бањалуке и околине су се уз помоћ свог фратра одмах након првих српско–турских сукоба у том делу Босанске Крајине пријављивали у турску војску као добровољци (Teinović, 2019, p. 1083), под именом „католичких легија“ (Appendix to Sir T. Sinclair's, 1877, p. 80).

[32] Руски конзул у Мостару Николај А. Иларионов (*Николай А. Иларионов*, 1867–1871) обавестио је руског посланика на Порти грофа Николаја П. Игњатјева (*Николай П. Игнатьевъ*, 1864–1877) о јачању спреге између бискупа фра Анђела Краљевића (Черигај, 1807–Коњиц, 1879) и турске власти уочи устанка у Херцеговини. То се поготово видело када је фра Краљевић лета 1870. донео од папе Пија IX (*Pio IX*, 1846–1878) на поклон босанском валији Сафвет–паши (*Safvet Paşa*, 1869–1871) златну медаљу (Pisarev, Ekmečič, 1988, p. 235). Босански валија Дервиш Ибрахим–паша (*Derviş İbrahim–Paşa*, 1874–1875) захтевао је од бискупа Краљевића, да изврши притисак на католичке устанике да одустану од сукоба и врате се својим кућама (Petrović, 1938, p. 115).

[33] Турска власт полагала је велику наду у католичко свештенство, које је властитим ауторитетом спречавало укључивање својих верника у устанак (Barnwell, 1877, p. 383). Британски

Неприхватљиво ми је мишљење, по коме бискуп није могао другачије поступати. Ако се није смело понашати другачије, онда су он и његови следбеници требали бити барем неопредељени, тако што би пребегли у неутралну Аустрију,[34] не причињавајући огромну штету народу стежући га у стари ропски јарам. Сви европски народи саосећају се са устанком хришћана у Херцеговини и подржавају га упркос бројним дипломатским претњама, које до сад није доживео било који од многих покрета. Италија регрутује добровољце, као и вође устанка,[35] организује комитете за прикупљање средстава за устанак.[36] Такав комитет који већ постоји у Риму, промовише се у новинама –Il popolo romano–.[37] Енглеска, а на њеном челу угледни државник лорд Расел,[38] прикупља средства и ратне залихе, одржава јавне скупове у корист херцеговачких устаника. Сви европски народи захтевају исто. Само се ви, једини, противите вољи целе Европе, подржавате Турке и перфидну дипломатију под изговором да народ не сме да пати. Као да садашњи услови живота нису највећа патња" (Pilar, 1912, pp. 187–188).

Парафразирајући Шкарићеве речи, контроверзни Пилар у наставку препричава писмо са очигледном намером да преобликује његове национално–политичке ставове. Нема сумње, Пилар је овим поступком допринео да научна јавност озбиљно посумња у фактографску тачност а тиме и у релевантност Шкарићевог писма. Шкарић, према Пиларовим речима, наставља

конзул у Сарајеву Едвард Б. Фримен (*Edward B. Freeman*, 1863–1877) писао је 9. октобра 1875. године министру иностраних послова лорду Едварду Стенлију ерл Дербију (*Edward Stanley Earl of Derby*, 1874–1878) о томе, како су фрањевци у Босни и Херцеговини још на самом почетку устанка терали своје вернике на пасивност са аргументацијом, да им након устаничке победе неће бити ништа боље под Кнежевином Србијом (Ekmečić, 1973², p. 112). Лондонски „Тајмс" (*Times*) информисао је првих дана устанка у Босни и Херцеговини британску јавност о томе како су католички свештеници распиривали верску мржњу против православних хришћана и саветовали их на савез са муслиманима, који су им били много ближи (Appendix to Sir T. Sinclair's, 1877, p. 80).

[34] Фра Шкарић, или пре Пилар, греши када за Аустро–Угарску тврди да је била неутрална. Напротив, она је од првог дана са „задњим намерама" побуњивала католике у Херцеговини све док у устанку не преовладају српски ратни и политички циљеви, кад нескривено стаје на страну турске власти у његовом гушењу (Teinović, 2022; Teinović, 2023).

[35] Мисли се на добровољце које је за устанак у Херцеговини организовао италијански национални револуционар Ђузепе Гарибалди (*Giuseppe Garibaldi*). Рачуна се да је до децембра 1875. године 390 Италијана било регрутовано у „Интернационалној легији" за рат против Турака у Херцеговини (Srpske novine, 1875, p. 1386).

[36] То су, заправо, били „Одбори за помагање устанка", а образовани су у бројним местима (Београд, Стара Градишка, Славонски Брод, Хрватска Костајница, Славонски Свињар, Сисак, Јасеновац, Петриња, Осијек, Загреб, Задар, Книн, Обровац, Врлика, Бенковац, Сењ, Скрадин, Опузен, Шибеник, Сплит, Имотски, Вргорац, Метковић, Љубљана, Трст, Рим, Венеција, Милано, Болоња, Лондон, Париз, Сан Франциско, Аустралија, Нови Зеланд) (Teinović, 2006, pp. 53–55).

[37] „Il popolo romano" биле су политичке новине, које су излазиле (1873–1922) у Риму.

[38] Лорд Џон Расел (*John Russell*, 1792–1878), либерални политичар, председник британске владе (1846–1852, 1865–1866) и шеф дипломатије (1859–1865). Као и већина британских либерала био је на страни српског устанка у Босни и Херцеговини (1875–1878).

писмо горким тоном у коме свака реч одише бунтовношћу и мржњом према непријатељима, који су жарко желели да своју отаџбину предају у власт полумесеца. Након ових навода, фра Грго Шкарић наступа са конкретном молбом. Он позива Аустро–Угарску[39] да присаједини Босну и Херцеговину, или да она добије статус слободне независне краљевине којом би владао надвојвода под суверенитетом султана.[40] Као што се може приметити, он није владао темом којом се бавио, као што није био сигуран у право стање ствари на терену, сматрајући да ако народ жели анексију, да је то сасвим довољно чак и ако је дипломатија против таквог решења. По њему, није било потребе да се води рачуна о намерама омражене дипломатије, будући да народи Европе симпатишу устанике. Пилар, коме према властитом признању српска национална идеја пре доласка на службу у Босну и Херцеговину (1899/1900) није била претерано антипатична (Matković, 2012, p. 166), намеравао је Шкарића дифамирати. Упоредио га је чак са савременим политичарима, очито српске провенијенције, а који су према његовим речима били прилично части у Босни (Pilar, 1912, pp. 189–190).

Пиларово препричавање Шкарићевог писма се наставља. Занимљив је начин на који аутор [Шкарић–Б. Т.] замишља реализацију своје идеје. Он предлаже да се изабере једна депутација састављена од независних мирјана[41] и ученог свештенства, чији чланови морају бити спремни не само да говоре у име свог народа него, ако је потребно, и да гину за њега. Вођа депутације био би фра Пашкал Буцоњић[42] (преминуо прошле године [1909–Б. Т.] као

[39] Аустро–Угарска се врло вешто користила утицајем католичке цркве на своје вернике у Босни и Херцеговини. Тај црквени уплив био је према британском путописцу Артуру Џ. Евансу (*Arthur J. Evans*) најсигурнија полуга у њеним рукама. У очима католика, аустроугарски цар представљао је врховног поглавара њихове цркве, једнако као што је у очима православних руски цар био глава њихове цркве. Еванс је код фрањеваца уочио једну врсту одбојности на саму помисао о идеји „Велике Србије" у било којем облику, гледајући у српском јединству победу православних ривала који чине огромну већину становништва. Католици су се плашили да би уједињењем Босне и Херцеговине са Кнежевином Србијом православни Срби постали владајућа каста. Насупрот томе, желели су обнову Босанског краљевства под аустроугарским сизеренством. У случају да Аустро–Угарска не анектира целу Босну и Херцеговину, најбоље решење по њима било би продужење турске управе (Evans, 1876, pp. 183–184).

[40] Идеја да се „у случају пропасти Турског царства Босна, Србија и Херцеговина споје у једну било кнежевину било краљевину, а за владара да им се постави један надвојвода из прејасне аустријске куће" [*sic!*] пласирана је у хрватску јавност две године касније, почетком јуна 1877. године (Teinović, 2019, p. 1311).

[41] Световно свештенство.

[42] Зачуђујуће је да се фра Шкарић определио за фра Пашкала Буцоњића (Дриновци, 1834–Мостар, 1910) за кога се знало да је, осим што је био најоданији човек нескривеног противника српског устанка, аустро–хрватског агитатора дон Миховила Павлиновића (Vego, 1953, p. 34) (Подгора код Сплита, 1831–Подгора код Сплита, 1887), био и главни заступник антисрпске, хрватске правашке политике у Херцеговини, коју је прихватио у Риму током дружења са Еугеном Кватерником (Загреб, 1825–Плашки, 1871). Кад се у доцнијем времену „праваштво" почело по његовом идеологу др Анти Старчевићу (Велики Житник код Госпића, 1823–Загреб 1896) називати „старчевићанство," фра Буцоњић је за себе говорио

мостарски бискуп). Сад је дошло време да се Босна и Херцеговина ослободи од Цариграда и Турака. Депутација треба да се уједини са народом, јер то желе сви европски народи који би је подржали против препредене дипломатије. Само се не треба плашити и не дозволити да вас више варају, једнако Турци као и дипломате. Они у овом тренутку не желе да покрећу Источно питање и покушаће да убеде Турке да дају свакаква обећања, привилегије, аутономију, реформе и олакшице, само како би приволели народ да положи оружје. Ако им ово не успе, онда ће претити да ће вас напустити, али ако виде да сте непоколебљиви, попуштаће, јер је народ на вашој страни. Зато је потребно радити све на подгревању устанка. Жене, старци и деца, који не би учествовали у борби, могу бити тајно превезени у Далмацију.[43] Нека се сви наоружају и узнемирују Турке. Депутација и цео народ могу инсистирати да Босна и Херцеговина захтева ослобођење од Турака и Цариграда и изјавити да се сав народ, без разлике, залаже за припајање Аустро–Угарској,[44] са изузетком неколико фанатичних учитеља образованих у Београду и једног броја добро плаћених српских пропагандиста међу трговцима, који се само претварају да су представници народа, а заправо су спремни да изгубе и предају све, не питајући коме ће се приклонити.

Да су на Пилара у тумачењу Шкарићевих тобоже аустрофилских политичких ставова утицали неки оновремени аустроугарски окупациони планови о Босни и Херцеговини,[45] најпредочивије је у другом делу писма. Ако се то не може постићи, наставља Шкарић, онда би требало захтевати именовање аустријског принца за владара Босне и Херцеговине,[46] прогласити је краљевином или великом кнежевином, на шта ће дипломатија пристати. Будући да Турци дугују велики новац европским банкама,[47] ви се обавежите да ће те у име народа и земље преузети део дуга који пада на Босну. Ако ни то није могуће, онда гарантујте да као вазална држава плаћате султану данак, као

да је био „старчевићанац и пре самог Старчевића“ (Milićević, 1941, p. 39).

[43] Процена је, да је од августа 1875. до јесени 1876. преко Саве и Уне у Аустро–Угарску пребегло између 150.000 и 200.000 становника, углавном старих, жена и деце (Krasić, 1884, pp. 90–91).

[44] Ова констатација делимично је тачна будући да су, према речима савременика догађаја Американца Грента Бернвела (*Grant Barnwell*), од три вере само „аутохтони хришћани римске цркве чезнули за аустријском владавином“ (Barnwell, 1877, p. 370). Присталице аустроугарске окупације Босне и Херцеговине међу српским устаничким вођама биле су доста ређе (Нпр.: Мирослав Хубмајер, Лазар Миодраговић, Павле Вукановић) (Teinović, 2019, p. 1334).

[45] Један такав план о будућем политичком статусу Босне и Херцеговине у оквиру Хабзбуршке монархије предложио је 10. априла 1877. бивши аустроугарски конзул у Београду, Бењамин Калај (*Benjamin von Kállay*, 1868–1875) (Popović, 1935, pp. 24–26).

[46] Херцеговачки устаници истакли су половином новембра 1875. пред великим силама, Русијом, Аустро–Угарском и Немачком захтев да Босна и Херцеговина постане вазална држава под једним „хришћанским принцом“ (Teinović, 2019, pp. 1125–1126).

[47] Турска привреда била је пред почетак устанка лета 1875. презадужена код кредитора у банкама Француске, Велике Британије, Италије и Ватикана (Morawitz, 1903, p. 55).

што то чине Србија и Румунија. Босна и Херцеговина ће сутра, ако не припадне Аустро–Угарској, бити вазална држава. То би на крају било најбоље. Ни под којим условима не пристајте да вам се наметне руски или немачки принц, већ само захтевајте аустријског. Овај захтев мора се енергично упутити у Беч, као и свим дипломатама. Ако не може аустроугарска анексија онда да се изабере хабзбуршки принц за владара, што би Србија и Црна Гора свим силама одбијале да прихвате. Народ, посебно турски елемент,[48] не жели апсолутно ништа да зна о њима (Србији и Црној Гори – Б. Т.). Турци би више волели да изгину до последњег човека него да њима овладају Срби или Црногорци. Четири петине становника су католици,[49] укључујући најбогатије и најугледније људе. На католике се мора рачунати, али не и на српске и црногорске пропагандисте, који се углавном руководе верским становиштем. Штавише, Бечу и европској дипломатији треба јасно ставити до знања да се припајањем Србији и Црној Гори ни на који начин не би гарантовао трајни мир. Напротив, тек тада би отпочео фанатични, дивљи грађански рат у својој страхоти,[50] јер је традиција Турака захтевала обнову старе Краљевине Босне. Ако неко озбиљно жели мир, ова чињеница мора се узети у обзир.

Депутација би такође требала доказати како Србија, а још мање Црна Гора не пружају довољно гаранција да образовање и култура постану доминантни у земљи. Цела историја Србије у дужем временском периоду то потврђује. Тамошње сеоско становништво је у ништа бољем положају од турске раје, само што оно Турцима не мора плаћати гласачку таксу. У градовима влада највећи фанатизам и потпуна друштвена разједињеност, која угрожава егзистенцију породице и државног поретка. Пошто Србија није у стању да материјално, морално и културно подиже свој народ, поставља се питање–шта се од ове земље може очекивати за Босну и Херцеговину? То нам не би донело

[48] Мисли се на муслиманско становништво. У целој Босни и Херцеговини муслимана је у то време било десетак процената мање (442.050 [36, 7%]), а католика (185.503 [15, 4%]) мање за више од три пута од православних Срба (576.756 [47, 9%]) (Forsyth, 1876, p. 86). То није претерано одступање од процене урађене три године раније, када је кумулативно било 1,100.126 становника, од чега Срба 51%, муслимана 32% и католика 15% (Bosnien [*Bosna*], 1873, pp. 322–323).

[49] Шкарићу, или пре његовом интерпретатору Пилару, поткрала се фактографска грешка о наводних „четири петине" (*vier Fünftel*) католика у Босни и Херцеговини, што би подразумевало да их је било далеко више (80%) од њиховог стварног процента (око 15%). По свему судећи, реч је о 1/5 коју је Пилар погрешно прочитао, а потом часопис одштампао као 4/5, само под условом да се није мислило на све хришћане, тенденциозно наведене као католици.

[50] Ова, тобоже, Шкарићева размишљања суспектно подсећају на забринутост најутицајнијег хрватског агитатора међу католицима у Босни и Херцеговини, поменутог дон Павлиновића. Он је годину касније, 8. септембра 1876. послао у средњобосанске самостане једно писмено упозорење у коме се каже, „да ако Босна падне у шаке србске, за католике бит ће јахо и помагај, горе него ли под Турчином, а за све Хрвате бит ће почетак многим напастим и крвавим замршајем." Србији је поручено, да буде „даље од Босне, којој сама заједница са Хрватском и Далмацијом под круном угарско–хрватском, а на глави старе католичке куће Хабсбурговаца, може дати мира и [с]покоја", а католицима „да Аустрија никако неће Босне пустити, тко што говорио да говорио" (Lukas, 1941, pp. 15–17).

ништа друго до опште корупције и унутрашњих размирица. Оно што су Турци оставили нашем јадном народу одузео би нам народ из Србије, а наш би био гурнут у понор вечне беде и Европа би из темеља пропала у намери да овде постигне трајни мир. Црна Гора, која вероватно не пати од истих моралних недостатака као Србија, бар не у једнакој мери, такође није прикладна за администратора Босне и Херцеговине. Пилар даље наставља са малициозним коментаром:

Мора да је фра Грго Шкарић имао крајње лоше искуство у Србији, будући да је оштро говорио о њој, иако је некад био један од оних просвећених фантастика који су у тој држави видели Пијемонт Јужних Словена.[51] Након ових превида он долази до сажетка својих примедби, што кулминира поставком темељних принципа: ако не анексија од стране Аустро–Угарске онда секундарна генитура[52] под влашћу хабзбуршког принца. Ово треба захтевати под претњом да ће народ радије изгинути до последњег човека, пре него што положи оружје које је отео да би се ослободио османске власти. Ако се депутација у Бечу не саслуша већ се одобре даље акције Турака, онда и они, устаници, требали би да се боре против Аустрије до последњег човека, што би додатно повећало херојску славу народа. Као што је на почетку напоменуто, писмо фра Грге Шкарића је интересантан документ за разумевање народне душе, једнако горљив, једнако наиван и исто тако једностран. У којој мери су се ствари побољшале последњих година остаје непознато. Аутор (фра Грго Шкарић–Б. Т.) није био само индивидуалац, већ личност за коју је било потребно дуго времена да се на њу заборави. Он је, заправо, био један сеоски политичар какве виђамо у овој подивљалој земљи и истовремено јак критичар какав се може срести на сваком кораку, где год да кренете. Анализом писма дошло се до много вредних информација које, пре свега, омогућавају да се донесу закључци о способности политичког размишљања великог броја тзв. „политичара“ (Pilar, 1912, pp. 190–192).

Закључна разматрања

Под притиском старијих конзервативних сународника аустро–хрватске политичке оријентације, услед промовисања српске националне идеје у Херцеговини, фра Гргур–Грго Шкарић приморан је да на јесен 1869. одсели у Београду. У новој средини (1869–1875) ставио се на располагање српској намесничкој влади за пропагандни рад међу католицима у целој Босни и Херцеговини. Његово писмо пријатељима фра Илији Лекићу и фра Анти Владићу из Мостара новембра 1875. године, објављено (1912) у једном сарајевском часопису аустроугарске провенијенције, попраћено је тенденцио-

[51] Идеја Шкарићевог политичког протектора и идеолошког ментора поменутог српског национално–либералног премијера Ристића на почетку устанка августа 1875. била је, да Кнежевина Србија као „Пијемонт српства, и јужних Словена не сме препустити другима вођство у ствари за национално ослобођење и уједињење“ (Mekenzi, 1991, p. 207).

[52] Старатељство.

зним интерпретацијама непотписаног хрватског историчара Иве Пилара. У првом делу писма фра Шкарић се осврће на себично сврставање херцеговачког бискупа фра Анђела Краљевића и појединих фрањеваца на страну турске власти и против српских устаника. Тумачећи наводне Шкарићеве речи, Пилар у наставку текста препричава делове писма са намером латентног преобликовања његових политичких ставова. Фра Шкарић је, према Пиларовим речима, тобоже позвао Аустро–Угарску да присаједини Босну и Херцеговину. У супротном, минимум испод којег се не би смело ићи и чему би се Србија и Црна Гора свим силама противиле подразумевао је статус слободне независне босанско–херцеговачке краљевине под номиналном владавином хабзбуршког принца и суверенитетом султана. На руку овој политици ишло је расположење католичког, али и муслиманског становништва које је изражавало спремност да пре целокупно изгине него да падне под власт православних Срба. Да би се све ово извело требало је, по њему, перманентно „подгревати" устанак. Завршницом писма провејава Шкарићев волшебан аустрофилски политички став и његова огорченост српском државном политиком. Контроверзно и интригантно је његово упозорење старим пријатељима на све већу извесност фанатичног грађанског рата, а који би био проузрокован евентуалним присаједињењем Босне Херцеговине српским кнежевинама, Србији и Црној Гори.

Литература

Appendix to Sir T. Sinclair's. (1877). *Defence of Russia and the Christians of Turkey, with an Original Cartoon of the Turkish Atrocities, A Map of Turkey, and Several Caricatures.* Chapman & Hall, Piccadilly.

Barnwell, R. G. (1877). *The Russo–Turkish War*. A. Roman & Company.

Bosnien (*Bosna*). (1873). *Im Meyers Hand–Lexikon des allgemeinen Wissens in einem Band, mit vielen Karten der Astronomie, Geographie, Geognosie, Geschichte etc., Erste Hälfte, a bis Gyromantie–Seite 1 bis 740.* (pp. 322–323). Verlag des Bibliographischen Instituts.

Ekmečić, M. (1973). *Ustanak u Bosni 1875–78*. Veselin Masleša.

Ekmečić, M. (1999). Crkva i nacija kod Hrvata. *Zbornik o Srbima u Hrvatskoj 4*, 7–36.

Evans, J. A. (1876). *Through Bosnia and the Herzegóvina on foot during the insurrection, august and september 1875 with an historical review of Bosnia*. Longmans, Green, and Co.

Forsyth, W. (1876). *The Slavonic Provinces south of the Danube, A Sketch of their History and Present State in Relations to the Ottoman Porte*. John Murray.

Krasić, V. (1884). *Ustanak u Bosni 1875–1878, građa za noviju srpsku istoriju rata za oslobođenje*. Štamparija A. Pajević.

Lorković, M. (1939). *Narod i zemlja Hrvata*. Matica Hrvatska.

Lukas, F. (1941). Pavlinović o Bosni. Jedno značajno pismo o pripadnosti Bosne i Hercegovine. *Hrvatsko kolo XXII*, 6–18.

Matković, S. (2012). Iz neobjavljene korespondencije dr. Ive Pilara. *Pilar, 13(1)/*VII, 151–200.

Mekenzi, D. (1991). Srbija kao Pijemont i jugoslovenska ideja 1804–1914. *Istorijski časopis, XXXVIII*, 193–219.

Milićević, A. I. (1941). Starčevićanstvo u Bosni i Hercegovini. *Napredak 4–5/XVI*, 39–41.

Morawitz, C. (1903). *Die Türkei im Spiegel ihrer Finanzen, Nach dem französischen Original »Les finances de la Turquie«.* Carl Heymanns Verlag.

Nikić, A. (1977). Hercegovački ustanak u svjetlu novih izvora. U R. Petrović (Ed.), *Međunarodni naučni skup: Povodom 100–godišnjice ustanka u Bosni i Hercegovini, drugim balkanskim zemljama i Istočnoj krizi 1875–1878. godine* (Vol. II, pp. 315–332). ANU BiH.

Petrović, L. (1938). Fra Anđeo Kraljević. Apostolski vikar u Hercegovini 1807.–1879. *HNK Napredak XXIX/1939*, 104–116.

[Pilar, I]. (1912). Aus den Zeiten vor der Okkupation. (Historische Rückblicke). *Südslavische Revue, 8/1*, 187–192.

Pisarev, A. Y. & Ekmečič, M. (1988). *Osvoboditelnaya borba narodov Bosnii i Gertsegoviny i Rossiya 1865–1875. Dokumenty*. Nauka

Popović, V. (1935). Kalajev plan o Bosni. *Kalendar Prosveta za prestupnu godinu 1936*, 24–26.

Puljić, I. (2004). *Hrvati katolici Donje Hercegovine i Istočna kriza–Hercegovački ustanak 1875–1878.* Državni arhiv.

Srpske novine (1875, Decembar 15). br. 279/XXXXIII, p. 1386.

Teinović, B. (2006). *Srpski ustanak u Bosni 1875–1878*. Muzej Republike Srpske.

Teinović, B. (2019). *Nacionalno–politički razvoj Bosne i Hercegovine u posljednjem vijeku turske vladavine (1800–1878)*. [Doktorska disertacija. Filozofski fakultet, Univerzitet u Banjoj Luci]. http://eteze.unibl.org/application/showtheses?thesesId=121 Preuzeto 1. 4. 2025.

Teinović, B. (2022). Austrougarske „zadnje namere" u podizanju katolika na ustanak u Hercegovini leta 1875. *Politička revija, 4*, 65–87. https://doi.org/10.22182/pr.7442022.3

Teinović, B. (2023). Austrougarska antiustanička akcija u Hercegovini leta 1875. *Sineza, 4*(3), 67–79. https://doi.org/10.7251/SIN2303005T

Teinović, B. (2024). Nacionalno–politička misija fra Grgura–Grge Škarića (1831–1876): Za javno dobro srpske nacije. *Nacionalni interes, 2*, 77–104. https://doi.org/10.5937/nint48–49274

Vego, M. (1953). *Don Ivan Musić i Hrvati u Hercegovačkom ustanku 1875–1878 godine*. Državna štamparija.

Živković, T. (2012). Neretljani–primer razmatranja identiteta u ranom srednjem veku. *Istorijski časopis, LXI*, 11–25.

Fra Grgo Škarić's Notes on Bosnia and Herzegovina and Serbian and Austrian–Hungarian Policy in 1875

Bratislav Teinović

Museum of Republic of Srpska, Banja Luka, Bosnia and Hercegovina

The aim of the paper, which analyses the author's text by the Serbian government agent (1869–1876) Fra Grgur–Grgo Škarić from the time of the uprising in Bosnia and Herzegovina (November 1875), is to present to the scientific public the political views of the last Franciscan of Serbian national orientation regarding the future of the westernmost Turkish province and the politics of the Principality of Serbia and the Austro–Hungarian Monarchy. The first part of the text repeats Škarić's previously known views on the resistance of the Catholic clergy to the unified Serbian statist idea, to which he belonged from early youth. In the second part, due to the alleged disappointment in the Serbian government, Škarić's political paradigm is changed in favour of Austrophilism, to which he had never belonged before. Due to the promotion of the Serbian national idea in Herzegovina and the pressure of older conservative compatriots of Austro–Croatian political orientation, Fra Škarić was forced to move to Belgrade in the autumn of 1869. In the new environment (1869–1875) he placed himself at the disposal of the Serbian Regency for propaganda work among Catholics in Bosnia and Herzegovina. A letter to his friends Fra Ilija Lekić and Fra Ante Vladić from Mostar in November 1875, published in 1912 in a Sarajevo magazine of Austro–Hungarian origin, is accompanied by tendentious interpretations of the unsigned Croatian historian Ivo Pilar. In the first part of the letter, Fra Škarić refers to the self–centred alignment of the Bishop of Herzegovina, Fra Anđel Kraljević, and certain Franciscans on the side of the Turkish authorities and against the Serbian rebels. While interpreting Škarić's alleged words, Pilar continues the text by retelling parts of the letter with the latent intention of reshaping his political views. According to Pilar, Fra Škarić allegedly called on Austria–Hungary to annex Bosnia and Herzegovina. Otherwise, the minimum below which one should not go and which Serbia and Montenegro would oppose with all their might should have been the status of a free and independent Bosnian–Herzegovinian kingdom under the rule of the Habsburg prince and the sovereignty of the sultan. The state of mind of the Catholic and Muslim population supported this policy. In order to achieve all this, according to Škarić, an uprising should have been permanently maintained. The conclusion of the letter reveals Škarić's peculiar Austrophilic political stance and resentment towards Serbian state policy. His warning to old friends about the increasing certainty of a fanatical civil war, which would be caused by the eventual annexation of Bosnia and Herzegovina to the Serbian principalities, Serbia, and Montenegro, is controversial and intriguing.

Key words: Fra Grgo Škarić, letter, uprising, Catholics, Bosnia and Herzegovina, Principality of Serbia, Austria–Hungary